

տեսակէտով կարելի է այս յոբելեանը առնուանել հայրենասէր Ալիշանի յոբելեանը պէսազարդուած քոսորսգեղ ծաղիկներու արդիւնքով:

Հինայ պիտի սկսի անշուշտ երկրորդ շրջանը, յորում պիտի ճանչցուի Ալիշան նաեւ իր բանաստեղծի միւս մասերուն մէջ, իր գլխավորն եւ հոգեբանական կեանքին մէջ, իր բարոյական նկարագրին մէջ. եւ այս՝ ապահով Ալիշանի աւելի մեծ յաղթանակը պիտի կազմէ իր երկրորդ դարաւոր յոբելեանին:

Բազմավէպը նուիրելով իր այս տարուան վերջին թիւը Ալիշանի յիշատակին, կը հաւմարի կատարած ըլլալ իր մեծ պարտքը Անոր՝ որ իր իսկ փայլուն աշխատակիցն եղաւ. ու կը հրաւիրէ հայոց անցնող լուսնկայն գալու դէպ ի Անժամոտ հովիտը, կանեցնելու իր վերջին լոյսը Նոսրապետի գերեզմանին վրայ, ուսկից յետոյ լիապէս պիտի արփիանայ արշալոյսը:

ԽՄԲ.

Ա Լ Ի Շ Ա Ն

(Ի Բ Խ Յ Ի Կ Ի Ն Մ Է Զ)

Վոսփորի ափանց վրայ, գեղեցիկ առաւօտ մը, լոյս տեսաւ արեւին հետ, — և Ս. Ղազարի կղզեկին մէջ, Նոյեմբերի առաւօտ մը, մարեցաւ աստղերուն հետ: Ու դեռ արեւը ծագած, երբ անոր հոգին՝ լոյսերով շողջողուն՝ կը ծագէր յաւիտենականութեան մէջ: Այն մաքուր, այն բեղմնաւոր, այն երջանիկ կեանքին վերջին կայծը, կարապի երցն եղաւ՝ «Զառանցանք աստուածային սիրոյն նուազը, իր սիրած ու պաշտած Աստիգացուն գեղգեղանք»ին ներշնչումը քան թարգմանու թիւնը՝ Աստիգացին՝ սուրբերուն մէջ յաւատեցածը, Ալիշան՝ բանաստեղծներուն մէջ սուրբը, — զոյգ մը սիրուն հոգիներ՝ Աս-

տուծոյ, բնութեան և մարդկութեան սիրովը խարոկուած:

Կ'ափշի՛ կը հիանայ մորդ, երբ մտածէ թէ ինչպէս այն վտիտ՝ ազգուն մարմինը կըցաւ, այնքան տարիներ, իր մէջ կրել այն բոց ու կրակ հոգին, որուն միտքը հազարամէկ թռչնէր կ'առնէր, դարեր՝ ազգեր ու աշխարհներ ամփոփելով մէջը, — որուն սիրտը՝ իբր ովկիանոս մը՝ կը ծփար ու կ'երերար ամէն ցաւի ու տառապանքի, կը ժպտէր ու կը խայտար ամէն ծիծաղի ու հրճուանքի հետ, — որուն մէջ կեանքը կ'եռար ու կը զեռար, կը յորդէ՛ր կը զեռուր դուրս բուրդ հոգիէն ու մարմնէն, ժայթքելով շուրջը՝ հրաբուխի նման՝ կայծեր ու բոցեր:

Եղած է հայ իշխան մը կամ թագաւոր մը, դիւցազ մը կամ նահապետ մը, բամբիշ մը կամ կուսան մը, հայրապետ մը կամ արեղայ մը, որ Ալիշանին շնչովը կենդանացած՝ սիրելի ու պաշտելի եղած չըլլայ ամենու: Կայ ազգային զէպը մը, մեծ կամ փոքր, սզալի կամ սխրալի, աղէտ մը կամ յաղթանակ մը, որ անոր զրչովը գունազեղուած ու պատկերացած չըլլայ մեզի: Կայ մեր հայրենիքին մէկ խորքը, վանք կամ աւան, գետ կամ առուակ, լեռ կամ բլուր, դաշտ ու լճակ, ծառ ու ծաղիկ, որ անոր ջերմ համբոյրը ու գգուանքը վայելած չըլլայ: Ալիշանի սրտին՝ ինչ որ հայ է, ինչ որ իր ազգին ու հայրենիքին է, բոլորն ալ գոզար ու քնքուռ է, բոլորն ալ սուրբ ու նուիրաւ կան: Անոր համար՝ հայրենիքին վարդը փուռ չունէ, հայրենիքին դժնիկը աւելի սիրուն է քան օտարին ծաղիկը: Ան կը կարծէ դեռ լսել՝ Երասխի ու Եփրատի խոխոջներուն խառնուած՝ Եհովային ձայնը դրախտին մէջ, ու կը փնտռէ հոն այն ծաղիկները ու դալարները՝ որոնց վրայ ման եկան կայթեցին մեր երջանիկ նախաճնողը իրենց անմեղութեան օրերուն մէջ: Անոր սիրտը հնոց մ'է, ուր կը զտուէ ամէն բան, ուր ինչ որ կ'մտնէ՛ր բոց ու լոյս կը դառնայ, կամ խուճկի նման կ'այրի՛ կը ծխէ զէպ ի վեր: Անոր բոլոր

գրութիւնները, բոլոր քերթութեանները, բոլոր գործերն ու խօսքերը, խոհերն ու իղծերը ինչ են, եթէ ոչ սիրոյ եռացումներ: Սէր, բայց ոչ այն սէրը, որ ուրիշներու սրտին մէջ կամ գրչին տակ մուր ու մրուր մ'ունի: որ կը կապէ սիրտը հողին ու նիւթին հետ, որ փուշ մը կ'ըլլայ խղճին ու շառագունանք մը դէմքին: Ո՛չ, Ալիշանէն այնքան հեռի էր այդ սէրը, որքան լոյսը խառնարէն: Անոր սէրը՝ ջինջ ու մաքուր է բերեղի մեմն, որ թեկեր ունի սաւառնելու դէպ ի վեր, դէպ ի լոյսը, դէպ ի կապոյտը երկնքին, դէպ ի անհունը ու աղբիւրը բոլոր գեղեցկութեանց, ուր կը մխրճի իր բոլոր էութեամբը, կը զմայլի ու կը հոգիանայ: Յետոյ վեհանձն թոհչով մը կը խայանայ դէպ ի վար, դէպ ի մարդկութիւնը, ընդգրկելու վայն իր համասփիւռ սիրոյն գգուանքով, առանց խորելու հոն «խուժ, դուժ, սկիւթաքի», նման իր Մեծ վարդապետին: Եւ առանց երբեք իր բարձրութենէն բան մը կործանելու, կ'իջնէ աւելի խոր, մինչև անգունը ցաւերուն, տառապանքներուն, թշուառութեանց, ուր հէք մարդկութիւնը կը տանջուի՝ կը զաւարտի յուսահատ, — և իր արծուի թեւերուն վրայ առած այն տառապող հոգիները, կը տանի վեր՝ լոյսերուն աշխարհը, ուր ցաւերը՝ հրճուանքի կը փոխուին, թշուառութիւնը՝ երանութեան:

Այդ հոգին՝ սեւեռած աչքը միշտ դէպ ի բարձրութիւնները երկնքին, ուր կը տեսնէ իր յաւերժական հայրենիքը, օտար և նոյեմ կը զգայ ինքզինքը երկրի վրայ, և չունի ուրիշ սփոփանք՝ բայց միայն փառքը և անուշ յիշատակները մայր հայրենիքին, ուսկից նոյնպէս տարագիր, և անոր կարօտով հալումաշ, պանդուխտի ցաւերն ու հառաչները կ'աւանդէ իր քնարին, տանելու անոնց արձագանգները մինչև Մասիսին սարերը: Ունէր սակայն մայր հայրենիքին մանրանկարը, — Ս. Ղազարի կղզեակը և իր խցիկը, որոնց օդն ու լոյսը բան մ'ունէին եղեմային: Ալիշան, գերազանցօրէն լուսէր ու մենասէր, այս կղզեակին ու խցիկին լուսեան մէջ կը

գտնէր սրտին մեծագոյն վայելքը ու անունը: Հոն, լուսեան մէջ, իր երևակայութեան առջև կը պատկերանային ամենէն վեհ տեսարանները և դէպքերը մարդկութեան, — հոն՝ կ'երկնէր ու կը հիւսէր իր ազգին և պատմութեան ամենէն վսեմ դրուագները, — և հոն, լուսեան մէջ, Արարիչը կը խօսէր իրեն, ինչպէս երբեմն Մովսեսի՝ Սինայի բարձունքին վրայ: Եւ ուր որ երթար, հարկէն կամ բախտէն տարուած, ամենէն հոյակապ ոստանէն մինչև յետին աւանը, Ալպեանց ստորոտէն մինչև Հոնոսի աւելունքը կամ Լեմանի լճափը, մարդկային թոհուրոհին մէջ կամ բնութեան հրաշալի տեսարաններուն առջև, կը մղձկի, կուլայ, կը հառաչէ՝ պանդուխտ և միակ զգալով ինքզինքը, հեռի Ս. Ղազարէն, հեռի իր սիրելի բոյնէն: Եւ ինչո՞ւ...

Հոս, իր սիրելի կղզեակին մէջ և խցիկին շատ մօտ՝ կար սրբութեան զարդան, ուր Աստուծոյ նուիրած իր ծաղիկ մանկութիւնը՝ Ուխտերու և Քահանայութեան սեղանին վրայ, սիրուն և գեղեցիկ կը գտնէր զայն՝ քան աշխարհիս ո՛ր և է հոյակապ և հսկայ տաճարները: Հոն կը վազէր, երբ հոգին ցաւով կամ տառապանքով մը ճնշուէր. հոն տխրութեան և վարանքի ամպերը կը փարատէին, կը զովանդէր ծարաւահիւժ սիրտը: Կը մնար հոն ծամերով անշարժ, ընկղմած երկնաւոր խոհերու մէջ, յափշտակուած գերբերկրեայ տեսիլներով: Ո՛վ կրնայ պատմել այն գերազանցօրէն փափուկ և զգայուն սրտին զմայլանքը, գորովանքը, նուաղումները ի լուր այն յուզիչ երգերուն և հոգեցունց նուագներուն, երբ մանկական քնքուշ արծաթի ձայները կը հնչեցնէին տաճարին կամարները նախնեաց անուշ մեղեդիներով: Հոն կը խոկար Հաւատքին գերազանց խորհուրդները և ճշմարտութիւնները, կուսանաց կուսին սրովբէսարաս մաքրութիւնը և մայրենի անհուն գորովը, մարտիրոսներուն և ճգնաւորներուն տանջանքները և լուսափայլ պսակները, և մանաւանդ Գորգոթայի աստուածային Ողբերգութիւնը, — և ասոնցմէ ներշնչուած՝

կու տար մեզի իր մտքի բուրաստանին ծաղիկները, Տօնական ըսուած վարդերը և Կոստական շուշանները: Եւ ասոնց հետ՝ այն վսեմ աննման հրաշակները «Աստուածային մենամարտութիւն ի Գեթսեմանի», որ իր ուժեղ զոյներով, բուռն զգացումներով և վառ երևակայութեամբ՝ կ'արժէ զուցէ աւելի քան Միքէլանճելոյի նկար մը:

Հոն, խցիկին կից ու մէջը, կային իր սիրելի ու պաշտելի նախնիքներուն ձեռագիրները, զորոնց կը համբուրէր զուրգուրանքով, կը թանաթ արցունքով, կը սեղմէր սրտին վրայ, երբ կը լսէր՝ զարեռ միջին՝ անոնց ձայնը, կը շնչէր անոնց շունչը, կը զգնուէր անոնց հոգին, կը քաղէր անոնց հիւթն ու խմաստները, կերտելու համար իր զբաղան հսկայ երկեր:

Կը տեսնէր՝ կը զգար մօտը, կը ջուշափէր զրեթէ, իր մեծ նախահայրը Միխիթար և անոր հոգեհոտն զաւակները, Աստուծոյ և հայրենիքին սիրոյն նուիրուած, — որոնց նշխարները և շիրիմները սրբութեան բոյր մը և անմահութեան նշոյլ մը կը սփռեն իրենց շուրջը, — որոնց ձայնները կը հնչեն տակաւին մենաստանին կամարներուն տակ, և անոնց լուսաւոր ստուերները կը նշմարուին սրահներուն մէջ: Ալիշան՝ անոնց շնչովը, հոգւովը ու մտքովը սնած ու մեծցած, անոնց սրբութեամբ ու գիտութեամբ ճոխացած, կ'ուզէր անոնցմէ անմեկին մնալ հոս, յաւիտենականութեան մէջ. անոնց հետ միանալու համար:

Ալիշանի պատուանդն զուրս կը տալածուի անհուն միջոցը, վերը՝ կապոյտ, վարը՝ զմրուխտ, — երկնքին մէջ՝ ամպերը, լճակին վրայ՝ մակոյկները կը սահին, կ'անհետանան, ինչպէս կեանքին երազները: Քիչ մ'անգին, կ'երկի կոհակներուն վէտովէտումը, — քախտին ելէջներուն պատկերը: Զախ կողմը Լիտոյ ըսուած կղզին շերտաձև, ուր ծովին հառաչները պահած

են դեռ Պայրենի մեկամաղձիկ երգերուն արձագանգը, զոր մերթ կ'երթար Ալիշան լսելու: Աջ կողմը՝ վենետիկ, յաւերժահարսանց նազելի քաղաքը, տիտար ու սգաւոր՝ անցած փառքերուն յուշով, և երազկոտ՝ նոր կեանքի մ'արշալուսին սպասումով: Աւելի հեռուն՝ կղզիներ, լիկ ու միջիկ, կ'աղօթեն ու կ'արտասուեն... և հորիզոնին վրայ՝ կ'երևի ցամաքը ստուերի պէս, իրեն շէնքերով ու ծառերով, կարծես ալիքներէն մղուած՝ փշրած նաւ մ'է, խորտակուած կայմերով, — և ամենէն խորը՝ բրգաձև կը բարձրանան Էլզանեան բլուրները: Ասոնց ամենուն վրայ կը տարածուի արևին լոյսը, որ օրուան զսնազան ժամերուն՝ այլևայլ գոյներ կ'առնու, քրքումի, մանիշակի կամ վարդի:

Ալիշան, ինքնամոփոփ, յափշտակուած, մերթ ընդ մերթ կը դիտէ այդ տեւսարները՝ սքափելու համար միտքը և հոգին չարաչար խոնջանքէն: Արևը, նոյն պէս խոնջ, կը փուլթայ դէպ ի մարաւոտը, կոհակներուն մէջ սուզուելու կամ բլրակներուն ետև թաքչելու, և այդ բուպէին՝ կը թափէ հոն շոյալօրէն իր լոյսը, իր պերճանքը, իր գունազոյն գոհարները, և ամպերու ճեղքուածէ մը վերջին ողջոյնը տալով բնութեան, բոցերու՝ կրակներու՝ փայլակներու հեղեղի մը մէջ կ'անայտանա: Նայ: Աստղերը կը վառուին վերը երկնքին մէջ, ծովափին վրայ՝ լոյսերը, լճակին մէջ կ'որոտուին անոնց ցոլքերը, և նոյն պահուն կը հնչեն յամբօրէն ու տխրազին զանգակները քաղաքին, — արևին յուղարկաւորութիւնն է որ կը կատարուի: Եւ Ալիշան, այս սարսուտ տեսարանին առջև, մահուան խոհարար կ'որոճայ, յիշելով սիրելիները՝ որ չի կան ու պիտի չի դառնան, և «ի խորոց» մը միջնջելով, կը փակէ պատուհանը, կը հակի մազադաթին ու զրքին վրայ, և զգալիէն անզգալի աշխարհը կը փոխադրուի:

Հ. Ղեւոնդ Մ. Սկիզմա